

Дар'я Головешко,
аспірантка

УДК 007: 304: 659.3

Програма Запорізької ОДТРК «Запоріжжя» «Мова як море»: 15 років мовного виховання

В статті розглядаються структура та специфічні риси освітньо-пізнавальної програми «Мова як море», окреслюється її соціальне значення.

Ключові слова: освітньо-пізнавальна програма, передача, запорізьке телебачення, державна мова.

Рівень нормативності українського мовлення аудіовізуальних засобів масової інформації викликає справедливе занепокоєння навіть в умовах незалежності України та достатньої захищеності мови в нормативно-правових актах. Така ситуація негативно впливає на рівень мовленнєвої культури населення. Хоча засоби масової інформації, а особливо найпопулярніший серед них – телебачення, мають орієнтувати співгромадян тільки на найвищий рівень культури, чистоту та досконалість мовлення.

Програми, покликані підвищувати рівень володіння державною мовою, пробуджувати інтерес до її вивчення, – мовні програми, на жаль, стали непопулярним явищем у комунікаційному просторі України. Завдання таких програм чітко сформулював запорізький радіожурналіст В. Федина: «...сприяти поверненню лицем до материнського слова через пробудження в них (запоріжцях) національної гідності» [1, 67].

Підтримка державної мови є важливим завданням насамперед регіональних ЗМІ, а найбільше в тих областях України, де століттями утверджувалася російська мова. При цьому саме державні телерадіокомпанії повинні дбати про захист української мови, адже їх завдання згідно зі ст. 4 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» – задоволення потреб суспільства в отриманні різноманітної інформації, в першу чергу – освітньої, культурологічної [2].

У Запорізькій області питанням мови протягом 15 років опікувалася 10-хвилинна авторська програма Оксани Гладій «Мова як море», що виходила на ЗОДТРК «Запоріжжя» із 1996 р. по 2011 р. щотижня. До 1996 р. у доробку Запорізького державного телерадіомовлення була тільки одна мовна програма «Мова рідна, слово рідне» диктора В. Федіни, що виходила на Запорізькому обласному радіо. Із 2012 р. виробництво передачі «Мова як море» зупинено, втім у сітці мовлення її називають і досі – відбувається повторна трансляція.

Отже, мета нашого дослідження – проаналізувати структуру та специфічні риси освітньо-пізнавальної програми ЗОДТРК «Запоріжжя» «Мова як море».

Завдання роботи: визначити особливості структури програми; окреслити жанрову належність; визначити рівень професіоналізму автора програми та її соціальну значущість для телеглядача.

З'ясування актуальних питань історії та сучасної практики українського телебачення стало предметом досліджень таких вітчизняних дослідників, як О. Головченко, М. Бурмаки, В. Гоян, І. Пенчук, І. Победоносцевої, Ю. Усенко, С. Янішевський тощо.

Сучасний стан і тенденції розвитку регіонального телебачення перебувають у колі наукових інтересів Р. Борецького, О. Гояна та В. Гоян, З. Дмитровського, В. Сапака, В. Цвіка та ін.

«Телевізійне мовлення ЗОДТРК «Запоріжжя» бере початок із 1958 р, коли було проведено ретрансляцію передач із Харкова та Дніпропетровська на 6-му телевізійному каналі. 4 серпня 1959 р. відбулася перша телепередача зі студії Запорізького телецентру. Відтоді у мовленні телеканалу переважали суспільно-політичні та музично-розважальні програми. У Запорізькій області державне телерадіомовлення вигідно вирізняється від приватного позитивним впливом на національну свідомість, зокрема завдяки зусиллям творчих працівників створюються програми, спрямовані на відродження української мови», – вважає дослідниця І. Пенчук у дисертації «Регіональне телебачення і радіомовлення у контексті формування національної свідомості молоді» [3].

Чимало дослідників державного телебачення наголошують на потребі великих змін у програмних концепціях. Задля позбавлення від застарілого негативного іміджу «провінційного каналу» телекомпанії мусять шукати нові шляхи привернення уваги аудиторії, освоювати нові для себе сучасні жанри, підходи до подання інформації, коригувати імідж ведучих тощо [1].

Останніми роками обласна телерадіокомпанія зазнає змін: удосконалюється сітка мовлення, відбувається технічне переоснащення. До переліку власного телепродукту додалося ранкове шоу «Доброго ранку, Запоріжжя», кулінарно-політичне ток-шоу «Політвечеря». Усе ще мають попит у глядачів суспільно-політичне ток-шоу «Знак запитання», політичне ток-шоу «Час змін».

Протягом 15 років раз на тиждень програма «Мова як море» сприяла не тільки підвищенню культури мовлення мешканців Запорізької області, а й поглибленню знань про всесвітньо відомих письменників, інших визначних людей нашого краю, допомагала позбу-

ватися мовних похибок у багатьох сферах життя: від прізвищ до рекламних бігбордів. При цьому авторка програми О. Гладій, колишня випускниця кафедри української філології Львівського національного університету ім. І. Франка, не ставила собі за мету повчати – вона прагнула донести думку про цікавість самого процесу пізнання мови. Адже вдосконалювати свої знання можна не тільки за допомогою стандартних підручників, а й за допомогою цікавих, близьких кожній людині тем. Такого ефекту авторка досягала, уникаючи повчального пафосу, банального підходу до оброблення та подання інформації.

Програма мала постійну рубрикацію, майже в кожному випуску було чотири секції. Проте, за 15 років існування програми деякі рубрики зникали, поступаючи новим. Найдовше проіснували такі «сторінки»: «Ім'я в історії», «Нашого цвіту – по всьому світу», «Ну що б, здавалося, слова?» Пізніше з'явилися «Магія книг», «Поетичні замальовки», «Мовні помилки», «Наші прізвища» тощо.

За предметно-тематичною класифікацією академіка В. Лизанчука програма тяжіє до сфери суспільно-політичної інформації, а саме – освітньо-пізнавальної [5].

Готуючи передачу, авторка намагалася уникати загальновідомих фактів, а шукала нові. Приміром, для трихвилинної рубрики «Ім'я в історії» їй знадобилося прочитати кілька творів письменника, листів, біографій, різноманітних критичних відгуків. Доводилося звертатися по допомогу до науковців, викладачів, і тільки збагативши свій розум потрібною інформацією, О. Гладій бралася за підготовку передачі. Ритмом мовлення, тональністю голосу, образною мовою авторка доносила цінні знання до всіх, хто її слухав.

Цитата «Ну що б, здавалося, слова?» (з поезії Т. Шевченка) цілком відображає зміст однієї з постійних рубрик. О. Гладій часто присвячувала «сторінку» широковживаним словам, про історичне походження та первинний зміст яких знають далеко не всі. Приміром, у серпні 2008 р. рубрика була присвячена слову, що дедалі частіше використовується у засобах масової інформації, ділових колах та у побутовому спілкуванні, – «меценат»:

«Таке знайоме слово, яке промовляється завжди з надією і сподіванням, – меценат. Звичайно так називають багатих покровителів наук і мистецтв, покровителів учених, акторів, співаків. Слово це вживається й переносно, образно, а також у різних порівняннях. Так, у різних публікаціях можна прочитати розповіді про меценатів – окремих підприємців, які опікуються футбольними чи хокейними командами, самодіяльними колективами, поетами чи художниками, обсипаючи їх різними благами. А справжній, істо-

ричний Меценат (або Меценас) – це римський політичний діяч першого століття до нашої ери, що уславився покровительством поетам і художникам, бо сам теж був натурою артистичною, хоч талант мав невеликий».

Рубрика «Ім'я в історії» – це невеликі, але змістовні розповіді про видатних творчих особистостей. За 15 років головними героями рубрики стали близько 600 видатних письменників, серед яких були Т. Шевченко, В. Симоненко, В. Стус, В. Сосюра, А. Міцкевич, М. Джаліль, М. Коцюбинський, Б. Олійник, Л. Костенко, О. Вишня. Проте, О. Гладій не обмежувалася лише українськими класиками. Наприклад, у програмі за 28 грудня 2009 р. головним героєм рубрики став весвітньовідомий казкар Г. Х. Андерсен:

«Він мріяв побачити увесь світ, але не зміг, бо не був ніколи багатим. Багатим на гроші, але безмірне багатство і щедрість душі зробили його знаменитим ще за життя. І хоч минуло 200 років від народження, ім'я Ганса Християна Андерсена знають дорослі і діти. Знають імена героїв – добрих, справедливих, стійких, мрійливих... Іноді зовсім маленьких і беззахисних у безмежному світі, але з великим почуттям відповідальності. Хто ставав прототипами образів казок Андерсена? Мабуть, усі люди, які його оточували, – зі своїми позитивними сторонами і вадами характеру чи виховання. Та обов'язково перемагає добро, бо за світоглядом казкаря, по-іншому бути не може, інакше люди жити не можуть, щоб не вірити, не любити, не захоплюватися красою, не дарувати щастя, радість і надію.

Навіть ті казки, які закінчуються нещасливо, вселяють оптимізм. Адже читач розуміє, що добрий мусить поступитися злому і тим самим перемогти. Такої філософії і у власному житті дотримувався казкар Ганс Християн Андерсен. Своєю манерою спілкування, поведінки він довів, що добро може жити вічно на сторінках чарівних казок – бо у них втілення людської мрії».

Для висвітлення життєвих та творчих моментів біографії письменників авторка зазвичай використовувала художньо-публіцистичні жанри, зокрема портретний нарис або замальовку, як у рубриці із Г. Х. Андерсеном. Як відомо, ці жанри вимагають використання реальних фактів і художніх форм та образів, на перший план виходять враження автора від розглянутих фактів, їх оцінка [6]. Зважаючи на такі особливості жанру замальовки, як необов'язковість наявності великої кількості фактів, суворої логічності, авторка вибірково використовує факти з біографії та творчого шляху, які підкріплює власними умовиводами, узагальненнями, що дає змогу телеглядачам побачити героя оповіді не тільки як геніального казкаря, а й відповідальну, добру та ідеалістичну особистість. Завдяки постійному співробітництву О. Гладій з бібліотекою Запорізького національного університету згодом з'явилася рубрика «Магія книг». Телеглядачі отримали можливість бути в курсі книжкових виставок, надходжень цікавої лі-

тератури, творчих зустрічей з письменниками. Також у «Магії книги» авторка вела мову про знакові для суспільства твори. Наприклад, 24 січня 2001 р. прозвучав нарис про «Слово о полку Ігоревім»:

«Світова література знає не так уже й багато творів, якими захоплювалися б нові й нові покоління, твори, які перетинали межі країн і материків, здобували чимдалі, то ширшу й гучнішу славу. Саме до таких пам'яток належить безсмертне “Слово о полку Ігоревім” – героїчна, сповнена палкої любові до Вітчизни, до свого народу поетична пісня-заклик, що лине з глибини сивих віків й відлунює в наших серцях. Це в натхненній тиші келій удень і вночі при світлі каганця чи лампади схилялися над пергаментними аркушами літописці, аби пером увічнити думки, справи і подвиги своїх співвітчизників. Так через 820 років дійшли до нас опоегизовані події і персонажі з сивої давнини завдяки слову, палкому й образному, закличному і ліричному. Досі вивчається своєрідність художніх образів і засобів, висвітлюються “темні місця”, які й донині незрозумілі. Тривають суперечки між ученими, відкриваються нові й нові грані цього незвичайного витвору давньоруського генія. В усьому світі воно викликає захоплення і подив своєю ідейною значимістю і художньою красою. Його перекладають десятками мов. “Слово” стає джерелом натхнення для багатьох сучасних митців».

Рубрика «Наші прізвища» стала особливо популярною у телеглядачів та корисним радником у таких важливих питаннях, як відмінювання прізвищ, правильне їх написання. До редакції надходили листи, люди телефонували в студію, щоб порадитись із авторкою програми. Одного разу О. Гладій дізналася від мешканки Запоріжжя про цікаву ситуацію: до появи «Наших прізвищ» на телеекрані жінка не звертала уваги на те, що її прізвище в паспорті, паспортах сина та чоловіка записане по-різному: «Дзибенко», «Дзібенко» та «Дзебенко». Отже, вона вирішила довідатися, як правильно писати це прізвище, щоб документи усієї родини були оформлені грамотно.

Допомагала уникати помилок і «сторінка» «Мовні помилки». До рубрики регулярно потрапляли бігборди, афіші, назви магазинів та навіть етикетки різноманітних товарів із мовними недолугостями. У кадрі демонструвався «помилковий» об'єкт, пояснювалося походження помилки (русизм, звичайна неграмотність чи випадковість), а ведуча розповідала, як виправити ситуацію та уникати подібного надалі. Цікаво, що у створенні рубрики часто брали участь телеглядачі: надсилали поштою або приносили до студії етикетки з помилками, повідомляли, де можна побачити неправильне вживання українських слів у місті.

Велика кількість листів та дзвінків телеглядачів майже після кожної передачі підтверджувала затребуваність програми «Мова як море». Чимало глядачів слідували буквально за кожним словом творця про-

грами. Про цей факт свідчать телефонні дзвінки, в яких глядачі обговорювали з авторкою наявність в українській мові того чи того слова або навіть дискутували щодо правильності наголосу. За словами О. Гладій, у травні 1999 р. вона отримала телефонний дзвінок із зауваженням, нібито в українській мові немає слова «узори», яке вона використала в одній передачі. Під час дискусії О. Гладій вдалося довести глядачеві свою слухність – завдяки посиленням на словники та приклади вживання слова класиками української літератури із зазначенням відповідних сторінок.

Відомо, що специфікою телебачення є забезпечення ним безпосередньо-чуттєвого сприйняття телевізійних образів, а отже, їх доступність для найширшої аудиторії, тож добирання візуального ряду є важливим етапом підготовки передачі [7]. Незважаючи на те, що у програмі О. Гладій увага зверталася передовсім на змістове наповнення, екранна «картинка» (візуальний ряд) була не менш важливою за слова.

Під час підготовки передач «Мова як море» творчий колектив використовував різні підходи до наповнення кадру. Для рубрик «Ім'я в історії», «Поетичні замальовки» стали в пригоді різноманітні малюнки, кадри з відео- та мультфільмів, постановочні зйомки із журналістами та акторами запорізьких театрів, фрагменти вистав. У рубриці «Нашого цвіту – по всьому світу», в якій ішлося про сучасних видатних українців – музикантів, письменників, художників, архітекторів та ін., найчастіше можна було побачити самих героїв оповіді під час перебування їх у Запоріжжі: на концерті, спектаклі тощо. Зйомки для передачі «Магія книг» зазвичай провадилися у залах запорізьких бібліотек, а доповнювався відеоряд відповідними світлинами, малюнками, кадрами з відеофільмів.

Слід зазначити, що найважливішою особливістю освітньо-пізнавальної програми «Мова як море» була відсутність мовних штампів, запозичень, не кажучи вже про росіянізми та інші «хвороби» мовлення. Приміром, у програмах різних років маємо такі рідковживані на телебаченні слова: навдивовижу, вдосталь, всуціль, геть-чисто, на цьому дні, дно, наосліп, каганець, крадькома, несамохіть, джерелиця, доконче, до крихти, оповесні, у стократ, юнка тощо.

Таким чином, доходимо висновку, що освітньо-пізнавальна програма О. Гладій «Мова як море», що виходила в ефірі ЗОДТРК «Запоріжжя», відіграла велику роль в утвердженні державної мови в Запорізькій області. Протягом 15 років передача сприяла підвищенню мовної культури телеглядачів, ознайомлювала з біографіями та творчою спадщиною всесвітньо відомих історичних постатей, талановитих

людей краю, допомагала позбуватися мовних похибок у багатьох сферах життя.

Таким чином, можемо стверджувати, що в процесі підготовки передач їхня авторка О. Гладій показала високий професіоналізм без повчального пафосу, характерного для багатьох мовних програм; не було там і банальних підходів до оброблення та подання інформації. Створенню кожної з рубрик передувала велика підготовча робота: прочитання художніх творів, листів, біографій, критичних відгуків, звернення по допомогу до відомих науковців, викладачів, а після того – процес глибокого авторського осмислення задля створення художньо-публіцистичних текстів освітнього-пізнавального характеру.

Зусилля творчого колективу ЗОДТРК «Запоріжжя» зокрема авторки програми, не лишалися без зворотнього зв'язку: «Мова як море» мала свого постійного уважного, активного та прискіпливого глядача, про що свідчить велика кількість телефонних дзвінків та листів на адресу державної телерадіокомпанії. Приміром, телеглядачі обговорювали з О. Гладій наявність в українській мові того чи того слова, дискутували щодо правильності наголосу; люди брали активну участь у створенні рубрики «Мовні помилки»: надсилали поштою або приносили до студії етикетки з помилками, повідомляли, де можна побачити неправильне вживання українських слів.

На прикладі програми «Мова як море», виробництво якої припинено з 2012 р., констатуємо, що доля освітньо-пізнавальних передач, зокрема мовних, є актуальним предметом вивчення та потребує пильної уваги. Вважаємо перспективними дослідження можливостей адаптації таких програм до умов сучасного телерадіопростору.

1. Федина В. І голос той, і ті слова... / В. Федина. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2006. – С. 67.

2. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>.

3. Пенчук І. Регіональне телебачення і радіомовлення у контексті формування національної свідомості молоді : дис. ... канд. філол. наук / І. Пенчук. – Л., 2003. – С. 126.

4. Головчук О. Регіональне телебачення України: ефірні традиції та реорганізація [Електронний ресурс] / О. Головчук. – URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1449>.

5. Лизанчук В. Радіожурналістика: засади функціонування : підручник / В. Лизанчук. – Львів : ПАІС, 200. – 366 с.

6. Михайлин І. Основи журналістики : підручник / І. Михайлин. – К. : ЦУЛ, 2002. – 284 с.

7. Князев А. Основы тележурналистики и телерепортажа : учеб. пособ. / А. Князев. – Бишкек : КРСУ, 2001. – 160 с.

Подано до редакції 23. 04. 2012 р.

Holoveshko Darya.

The program «Language as a sea» of Zaporizhzhya TRC «Zaporizhzhya»: 15 years of language education.

The article deals with the structure and specific features of educational TV-program «Language as a sea», highlighting its social value.

Keywords: educational TV-program, TV-program, Zaporizhzhya television, state language.

Головешко Д.

Программа Запорожской ОТТРК «Запоріжжя» «Мова як море»: 15 лет языкового воспитания.

В статье рассматривается структура и специфические черты образовательно-познавательной программы «Мова як море», выясняется её социальное значение.

Ключевые слова: образовательно-познавательная программа, передача, запорожское телевидение, государственный язык.

